

die in 1767 werd ingeleverd, dadelijk gunstig gezind. Van de drie toenmalige apoteken werden er immers twee opengehouden door bejaarden, één ervan door een vrijgezel, de andere door een weduwe. Hoofdman was toen J. Holderbeke. Guillaume Maes was deken en tevens schepene van de stad Oudenaarde.

Na de dood van zijn vrouw hertrouwde Bouchel met Maria Coleta Godefroid. Bouchel overleed op 9 juli 1788. Uit zijn staat van goederen weten we dat hij een broer Emmanuel had, een zuster Felicita en dat dokter J. Beaucarne als voogd werd aangesteld. De lijst bevat ettelijke huizen en eigendommen, « alsmede geleel de apotecquers Winckel met de medicamenten, potten botailen, toogen, croesen, schaelen, gewichten, boucken, emmers generaelyck alles wat den selven apotecquaris winckel... »

Bouchel had twee zonen die echter de apotheek niet voortgezet hebben.

Hiermede eindigt de geschiedenis van de apotheek « Het Moriaenshoofd ». Het huis kwam in handen van Bernardus Van Schoor. Voor Cools er zijn apotheek vestigde had het huis toebehoord aan Valentin Liedts, die van het stadsbestuur toelating had gekregen een uitgang te maken in het afgeschafte Hospitaalstraatje, omdat hij na het bombardement door Lodewijk XIV's leger een stijlvolle gevel « tot sieraad der stad » had doen bouwen aan zijn woning naast het zakkendragershuiszeken. Bijgevoegde illustratie toont « Het Moriaenshoofd », rechts van het lage « Zakken dragershuiszeken ». Die gravure stamt uit de 19e eeuw. Een recente foto toont dezelfde rij woningen, zoals ze na de eerste wereldoorlog terug opgebouwd werden in Vlaamse Renaissancestijl.

Nu nog steekt er een « Moriaenshoofd » uit boven het uithangsbord, maar nu is het een zinspeling geworden op de naam van de tegenwoordige bewoner, De Moor.

RÉSUMÉ

La pharmacie « Het Moriaenshoofd » (La tête de nègre) à Oudenaarde

par le pharm. Marc D e S m e t (Bevere-Oudenaarde).

L'auteur a reconstruit l'histoire de la pharmacie « Het Moriaenshoofd » sur la Grand Place d'Audenarde, où de 1699 à 1788 se succédèrent les trois pharmaciens Philippe Cools, François Duquesne et Louis Benoit Bouchel.

DE FARMACOPEE VAN DUINKERKEN 1752

door Apoth. L. J. VANDEWIELE.

« Uit een studie van Edmond L e c l a i r (1) vernemen we dat na een apotheek-inspectie gedaan in 1751, het aan het licht gekomen was dat veel apotheken niet meer aan de vereisten van de tijd voldeden en men de noodzakelijkheid begon in te zien van een eigen Pharmacopee. Twee apothekers A r d e n en L e f e b v r e werden met de uitvoering ervan belast en een commissie van 2 schepenen en 5 geneesheren werd aangesteld om het werk te reviseren... Tot nog toe bleef het Codiculum Dunkercae onvindbaar ». Aldus schreven wij nog in 1955 (2).

Een toevallige mededeling, gedaan door Dr. J. V a s s e, op de vergadering van de F.I.P. te Londen, september 1955, bracht ons op het spoor van deze Codex, die aan onze speurzinn ontsnapt was : « De même nous ne citerons que pour mémoire le « Codiculum Dunkerquae » de 1752, dont deux exemplaires existent actuellement à la Faculté de Paris et au Conseil de l'Ordre des Pharmaciens ».

Bij navraag bleek deze inlichting juist te zijn. Zoals blijkt uit het exemplaar dat we ter inzage kregen, berust dit reeds sinds 1916 in bewuste bibliotheek ; het was eigendom geweest van Monsieur L a m b e r t, pharmacien à Cassel ; offert à la

(1) Edm. L e c l a i r, Histoire de la Pharmacie à Dunkerque de 1631 à l'an XI (1803), in Société d'Etudes de la Province de Cambrai. Recueil 23, 1927, en eveneens in Bulletin de la Société d'Histoire de la Pharmacie, 1927, p. 474.

(2) W. F. D a e m s en L. J. V a n d e w i e l e, Noord- en Zuidnederlandse Stedelijke Pharmacopeeën, p. 94.

bibliothèque de l'Ecole Supérieure de Paris. get. : H. L e c l e r c. Paris, le 17 juin 1916.

Deze Codiculum is een -4° uitgave van 59 bladzijden, in het latijn gesteld en draagt als opschrift :

Series
seu
Tabula Alphabetica
Medicamentorum
Tam Simplicium
Quam Compositorum
Quae in omnibus ac singulis Urbis Dunkercanae
Pharmacopoliis rectè parata & modernae Me-
dicorum Praxi accomodata, in aegrorum
levamen semper praesto esse debent.

Dunkercæ
Typis Nicolai Weins, Civitatis Typographi, 1752.

Nu het van gezaghebbende zijde blijkt dat zelfs de apothekers meestal het latijn bezien met « een zeker gevoel van onkunde en onmacht » (3), laten wij het opschrift hier in vertaling volgen :

« Lijst of alfabetische tabel van de geneesmiddelen zo enkelvoudige als samengestelde, welke, naar behoren bereid en aangepast aan de moderne praktijk van de geneesheren, in alle en in iedere apotheek van de Stad Duinkerken immer bij de hand moeten zijn tot leniging van de zieken. Te Duinkerken, op de persen van Nicolas Weins, Stadsdrukker, 1752 ».

p. 2-4. Prolegomena ad solertissimos viros Pharmacopoeos. Op het einde treffen we de juiste datum : Dunkercæ, vigesimâ Maii, anno millesimo septingentesimo quinquagesimo secundo.

p. 5-21. Hier nu volgen de enkelvoudige geneesmiddelen, zo in- als buitenlandse, uit het drievoudig natuurlijk, welke de basis uitmaken van de samengestelde geneesmiddelen en de galeno-chemische bereidingen. De indeling geschiedt in « Classes ».

Classis I
De Vegetabilibus

waarin worden achtereenvolgens behandeld : wortelen, zwammen en wat uit planten geboren wordt, basten, hout, bladeren, kruiden en kiemen, bloemen, zaden en granen, vruchten, meel.

p. 22-26 Classis II
vertonend de gommen, harsen, gomharsen, balsems, sappen zo verdikte als vloeibare of vloeibare-olieachtige-vetten.

p. 26-29 Classis III
waarin wordt gehandeld over : dieren in hun geheel (4), delen van dieren, hun uitwerpselen en andere voortbrengselen (5), zeeproducten en allerlei merkwaardigheden (heteroclitia quaedam) (6).

p. 29-32 Classis IV
De Mineralibus

Hiertoe behoren de delfstoffen (fossilia), aldus genoemd omdat het merendeel ervan aan de aarde ontrukkt wordt door te delven (fodiendo) doch men noemt deze beter medicamenteuze aarden ; zouten, zwavelhoudende produkten, kostbare ge-

(3) Aldus Prof. R. D e q u e k e r in : Bij de Tweehonderdste Verjaring van het afsterven van Professor A. D. S a s s e n u s, Verhandelingen XVIII No 3, Koninklijke Vlaamse Academie voor geneeskunde van België, p. 145.

(4) Al is hun aantal reeds veel kleiner dan in de oudere farmacopoeën, wat op de tijdsgeest wijst, toch worden hier nog vermeld : duizendpoten, spaanse vliegen, cochenilles, echels, skinken en adders.

(5) Onder deze dierendelen wordt zelfs nog vermeld : het doodshoofd van een mens die een gewelddadige dood gestorven is.

(6) Hieronder worden begrepen : amber, bitumen, koraal, paarlemoer, sponsen, oesterschalen.

steenten die in de geneesmiddelen worden gebruikt, metalen en mineralen aan de metalen verwant, alsook de metallieke nevenprodukten (recrementa) (7).

p. 32. Hier begint het tweede deel. In vertaling luidt de inleiding daartoe als volgt : Opdat de medicale verpleging haar doel, de gezondheid, zeker zou bereiken, is het nodig dat de galeno-chemische preparaties, vooral de meest gebruikte, handig bereid worden met uitgelezen, werkzame en bewaarbare ingrediënten, ten bate van het algemeen welzijn. De indeling geschiedt in Classes, zoals dit in de Codex Parisiensis eveneens het geval is.

p. 33-34

Classis I

bestaande uit Galenische samenstellingen zoals azijnen, honigbevattende, siropen enkelvoudige alterantes (8) en enkelvoudige purgerende, siropen samengestelde alterantes en samengestelde purgerende.

p. 35-36

Classis II

bevattend geleien (rob) en sappen, extracten, conserven en confituren (condita).

p. 36-37

Classis III

aantonend de aromatische poeders en de purgeerpoeders (solutivos).

p. 37-38

Classis IV

aanduidend de vloeibare likpotten (confectiones), tegengiften (antidota), likpotten zo alterantia als purgerende.

p. 38-40

Classis V

aantonend de tabletten alterantes, alsook de pillen en de koekjesvormige tabletten (trochisci), zo alterantes als purgantes.

p. 40-41

Classis VI

bevattend de oliën verkregen door uitpersing, infusie en afkooksel alsook de balsems.

p. 41-42

Classis VII

aantonend de zalven en pleisters.

p. 42 bevat een ernstige waarschuwing dat al de bereidingen welke hier niet vermeld worden en in de Codex Parisiensis of elders beschreven worden, moeten gemaakt worden volgens de aanwijzingen van de dokter en naar de regelen van de kunst.

p. 44-47

Classis VIII

aantonend de chemische bewerkingen. Vooreerst de enkelvoudige gedistilleerde waters en waters verkregen door digereren en oplossen.

p. 47-48

Classis IX

aantonend de vluchtige spiritussen, de zure spiritussen en de vluchtige zouten.

p. 48-49

Classis X

aantonend de vlugoliën (olea stillatita essentialia), de balsems en de sublimaten (flores).

(7) Het blijkt uit de indeling alleen reeds dat de schrijvers uit die dagen het moeilijk hadden om al deze nieuwe chemische stoffen te classeren. In de tijd dat het Codiculum verscheen was de scheikunde op het punt gekomen dat er 7 metalen als zodanig bestonden ; wel twijfelde men reeds aan de opvatting van de ouderen als zou ieder van deze metalen verband houden met een planeet : goud met de zon, zilver met de maan, kwikzilver met Mercurius, tin met Jupiter, koper met Venus, ijzer met Mars en lood met Saturnus. De ouderen leerden dat de invloed van de planeten groter was op aarde op bepaalde dagen ; ook had ieder planeet invloed op een bepaald lichaamsdeel en werd het corresponderend metaal en zijn verbindingen gebruikt tegen ziekten van dit lichaamsdeel : goud voor het hart, zilver voor het hoofd, ijzer voor de lever, tin voor de longen en de baarmoeder, koper voor de nieren en lood voor de milt.

Onder de Recrementa verzameling treffen we o.a. aan de bekende Pomphilyx seu Nihili album, wat zijn pompeuse benaming ten spijt, niets anders was dan ZnO.

(8) Dit enigszins eigenaardig woord « alterans » eist een weinig opheldering. Volgens de eeuwenoude opvatting van Hippocrates en Galenus, die in zwang bleef tot in het begin van de XIX eeuw, hing de gezondheid af van de crasis, dit is de juiste menging van de vier lichaamsvochten : bloed, slijm, zwarte gal en witte gal, waar de vier temperamenten mede overeenstemmen : de sanguinei (warm en vochtig), de flegmatici (koud en vochtig), de melancholi (koud en droog) en de cholericici (warm en droog). Dyscrasie of abnormale verhouding van de vier humores is oorzaak van alle ziekten. De alterantia (veranderende) nu, waren geneesmiddelen die de normale verhouding tussen de vier lichaamsvochten moesten herstellen. De kunst bestond erin de medicamenten aan te duiden die de eigenschap bezaten koud, warm, droog of vochtig te zijn naar gelang de noodzaak tot het evenwichtsherstel.

p. 49-51
aantonend de tinkturen en elixirs.

Classis XI

p. 51-52
aanwijzend de bereidingen van enkelvoudige geneesmiddelen, afkooksels, aftreksels, wassingen, reinigingen, calcinaties &c.

Classis XIII

p. 53-55
aantonend de vlugzouten, vaste zouten, zure zouten, alkalische zouten, loogzouten (lixivialia), neutrale zouten en medicamenteuze stenen.

p. 56

Classis XIV

in dewelke worden besproken de saffraanachtige (croci) (9), de magisteria (10) en de reguli (11).

p. 56

Classis XV

aantonend de kalken (12), kalkachtigen en de verglazingen (13).

p. 57 Bijzondere aandacht wordt gevraagd voor het Sal volatile succini, kunstmatig bereid door de heer L e f e b v r e, apotheker te Duinkerken en dat alle lofwaardig is, zoals getuigen niet alleen beroemde mannen als B o e r h a a v e, Q u i n c y en N e u m a n n, maar ook alle geneesheren van deze eeuw.

p. 58 Quod ad nitrum stibiutum seu antimoniatum spectat.

p. 59 Finis.

Het eerste wat opvalt is het feit dat we in de Prolegomen lezen dat deze Codiculum opgesteld werd door 5 dokters « aetate et praxi antiquioribus » ; de werkelijke opstellers, de apothekers A r d e n en L e f e b v r e worden niet vermeld. Misschien heeft deze laatste zich enigszins schadeloos willen stellen door op p. 57 een produkt van eigen uitvinding in te lassen. De ware toedracht der zaak was als volgt : op verzoek van de geneesheren-visitatores, gaf de Magistraat in 1751 aan de apothecarissen Pierre A r d e n en Laurent François L e f e b v r e opdracht tot het opstellen van « une pharmacopée qui devrait être essentiellement faite en adoptant le codex de Paris, fait par la Faculté de médecine ». Wanneer de twee apothecarissen met hun opdracht klaar waren, werd de tekst overgemaakt aan de geneesheer Jacques L a m o t t e, die hoogstwaarschijnlijk het voorwoord « Prolegomena ad Solertissimos viros Pharmacopoeos » op zijn actief heeft. Alsdan werd door de Magistraat van Duinkerken een commissie samengesteld, die herhaalde malen vergaderde van 23 maart tot 20 mei 1752 ; de commissie bestond uit 2 schepenen « prudentissimis et consultatissimis Dominis Scabinis » en 5 geneesheren « aetate et praxi antiquioribus ».

De gebruikelijke opdrachten en lofbetuigingen aan Magistraat en notabelen werden achterwege gelaten, wat per analogie met gevallen in andere steden, erop wijst dat de Codiculum niet op stadskosten werd gedrukt.

Bij de simplicia werd met inkt de prijs bijgevoegd zodat de Codiculum tevens als Taxe dienst deed, althans in het begin. Immers in 1762 werd een Taxa Medicamentorum gedrukt, waar benevens de tekst van het Codiculum van 1752 eveneens de prijs van de medicamenten medegedrukt werd.

Veel origineels is er ook weer in deze Codex niet te vinden. Hij is eerder een verkleinde uitgave van de Codex Parisiensis, hetgeen volmondig toegegeven wordt in het voorwoord : « Codicem Parisiensem majori ex parte secuti sumus ». Deze Parijse Farmacopée werd dan ook voor de apothekers van Duinkerken verplichtend

(9) Saffraanachtige waren stoffen die met saffraan niets te zien hebben, doch aldus genoemd werden omdat zij de kleur van saffraan benaderen zo b v. crocus veneris of cupri of aeris, crocus martis of ferri, crocus metallorum met antimoon e.a.

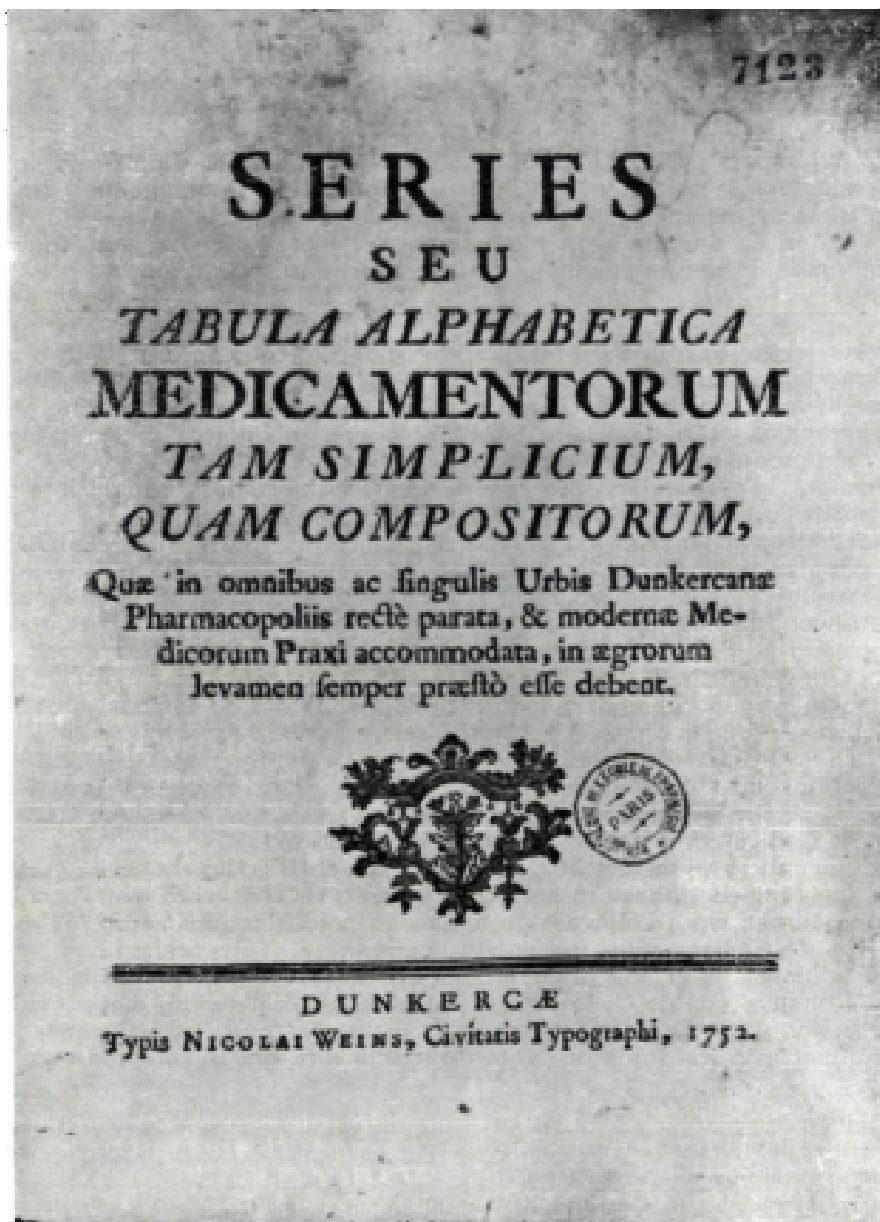
(10) Nog steeds staat het Magistère de Bismuth in het vocabularium van oudere geneesheren ; een magisterium was de betiteling voor een wit zeer licht precipitaat, waarvan de bereiding, om zijn subtiliteit en uitgelezenheid, een meesterwerk gold.

(11) Regulus (van rex) was het zuiverste en zwaarste deel van een metaal. De beruchte pilulae perpetuae waren vervaardigd uit regulus antimonii.

(12) Onder kalk werd verstaan iedere stof die een calcinatie had ondergaan, dus een oxidatie door gloeiing. Zo onderscheidde men o.a. Calx Solis (goud), Calx Jovis (tin), Calx Lunae (zilver), Calx Mercurii (kwik), Calx Saturni (lood), Calx Veneris (koper).

(13) Hieronder treffen we aan o.a. Vitrum arsenici, in feite As_2O_3 , door sublimatie gezuiverd, in de vorm van een doorschijnende amorfe massa, vandaar de glasbenaming. Het Vitrium Antimonii was in feite Sb_2S_3 , die na smelten en afkoelen uitkristalliseert.

gemaakt met uitsluiting van de andere vroeger aldaar gebruikte en nog niet te ver-
smaden farmacopeeën, te weten de Farmacopee van Lemery, van Rijsel, Dowai,
Brussel, Londen en andere. De bedoeling met de uitgifte van de Codicum Dunker-
quae is duidelijk : de heersende wanorde willen ze bestrijden door aan een bepaald
voorschrift een bepaalde formule en werkwijze te binden ; tevens verwijzen ze voor
niet besproken formules en waarschijnlijk ook voor de toekomst, naar de Codex
Parisiensis, met uitsluiting van alle andere farmacopeeën.

Daar deze Codex uit het midden van de XVIIIe eeuw dateert kunnen we duidelij-
k de tekenen van de tijdsgeest waarnemen : het stilaan verlaten van de medica-
menten uit het dierenrijk en de eerste schuchtere stappen in de scheikunde. Het is
interessant deze tijdsevolutie te volgen : de oude gewaden worden weigerig afge-
legd, het nieuwe wordt nog weigeriger aanvaard, doch de richting is er ; nieuwe
tijden zijn voor de geneeskunde aangebroken ; eeuwenoude rotsvaste geneeskun-
dige principes en geneesmiddelen worden verdrongen, terwijl chemische preparaten
hun intrede doen in de geneeskunde. Gemakkelijk hadden de chemici uit die tijd

het niet ; zij moesten louter proefondervindelijk te werk gaan : een bepaalde stof verkregen zij na een bepaalde manipulatie of reeks manipulaties ; wat intussen in hun kolven en retorten gebeurde of hoe ze met veel overtolligs weg te laten tot hetzelfde resultaat konden komen ontging hun volledig. Het zou immers nog een eeuw duren vooraleer men in staat zou zijn een chemische reactie neer te schrijven.

De opstellers van het Codiculus Dunkercae hadden nog volle vertrouwen in de Codex Parisiensis van 1748. De snelle evolutie in de scheikunde vooral was oorzaak dat in de volgende editie van 1758 de opstelling heel en al was veranderd, vooreerst de indeling in classes was verlaten doch de onderverdeling geschiedde scherp in Galenische bereidingen en Scheikundige bewerkingen. Ze hebben, zoals in het voorwoord staat te lezen, veel samenstellingen verworpen, die geheel uit de mode waren geraakt (obsoletae) of nutteloos geworden waren of die ongeschikt (absurdae) waren door de weerzinwekkendheid of onverenigbaarheid van de ingredienten, het overtollige werd gesnoeid en alles werd zoveel mogelijk vereenvoudigd. Toch werd een toegeving gedaan voor geneesmiddelen die om hun eerbiedwaardige ouderdom en hun lang gebruik niet mochten verdwijnen. Dit principe werd nog lang in ere gehouden ; het zou nog een hele tijd duren vooraleer de wetenschap schoon schip maakte met al deze eeuwenoude verouderde geneesmiddelen. Het langst in leven bleef de Triakel die, zij het dan zeer beknopt geworden, zich nog staande hield in de Belgische Pharmacopee 1885 en eerst achterwege werd gelaten in de P.B. III van 1906.

Uit dit alles mogen we wel besluiten dat de Codiculus van Duinkerken slechts een zestal jaren actueel is gebleven (van 1752 tot 1758).

Er is evenwel later nog sprake van de Codiculus en wel in een Ordonnantie van de Magistraat gepubliceerd op 12 december 1761, waarin besloten wordt dat de medecijnen van vreemde oorsprong moeten nagezien worden door experts vooraleer ze mogen verder verkocht worden. Ook zegt dezelfde Ordonnantie dat de apothekers zelf hun samenstellingen moeten bereiden « afin de bannir les mauvais articles qu'ils tirent d'Hollande et d'ailleurs qui se trouvent être falsifiés » en verder nog staat dat ze in hun apotheken moeten in voorraad hebben « remèdes suffisans conformément au codex arrêté le 20 mars 1752 ». Dit kan er eveneens op wijzen dat de Codiculus stilaan uit het gebruik was geraakt.

In dezelfde ordonnantie wordt nog bevolen een Taxe van Medicamenten op te stellen. Vier apothecarissen worden hiermede gelast en kort daarop, op 17 februari 1762, verschijnt een gedrukte Taxe met als opschrift : « Taxa medicamentorum tam simplicium selectorum et debite mundatorum, quam compositorum galeno-chymicorum, lege artis praeparatorum juxta codicem medicamentarium Parisiensem, una et juxta codiculus Dunkercae anno M DCCLII impressum... Dunkercae, typis Nicolai Weins, civitatis typographi. 1762 ».

Hiermede wordt eens te meer een Nederlandse Pharmacopee aan de onbekendheid ontrukkt en krijgt de kring van volledigheid op het gebied van de Nederlandse Stedelijke Pharmacopeeën een schakel bij.

RÉSUMÉ

La Pharmacopée de Dunkerque de 1752

par le pharm. L. J. Vandewiele.

Origine, histoire et résumé de cette pharmacopée dont il existe encore deux exemplaires, un à la Faculté de Paris et un au Conseil de l'Ordre des Pharmaciens de France. Cette pharmacopée qui servait en même temps de Taxe, ne contient que 59 pages et n'est qu'une édition écourtée du « Codex Parisiensis » qui fut rendu obligatoire à l'exclusion d'autres pharmacopées comme celle de Lemery, de Lille, de Douai, de Bruxelles, de Londres et d'autres. Le but évident fut d'obtenir l'uniformité des préparations et de supprimer le désordre.

L'édition suivante de 1758 indique l'influence grandissante de la chimie : suppression des « classes » et distinction bien nette entre préparation galéniques et opérations chimiques.

Quelques préparations absurdes comme la Thériaque résistèrent cependant longtemps aux idées nouvelles. On trouve encore la Thériaque dans la Pharmacopée belge de 1885 (Electuarium Theriacale p. 106).

Il est encore question du Codiculus Dunkercae dans une ordonnance du 12 décembre 1761 et dans les Taxes du 17 février 1762.